

Tale er sølv

Om begrebet syntaktisk ellipse

Af Lars Brink og Jørgen Schack

The purpose of this paper is to contribute to the theoretical discussion and definition of the concept of syntactic ellipsis. The main focus is on constructions that may serve to illustrate what, in our view, should be and what should not be considered elliptic. The description of ellipsis in current linguistic literature is fairly uniform. According to most definitions, an »incomplete« construction must fulfil the »condition of recoverability« in order to be considered elliptic, i.e. the »missing« elements should be semantically recoverable from the context. Consequently, the elliptic construction and the recovered full form must have the same meaning. This condition, however, is not always satisfied by constructions presented as elliptic in current grammars. According to our definition of ellipsis, synonymy is crucial, but we propose another even more basic condition, namely the »condition of construal«: in order to be considered elliptic, a construction must be construed as a shortening of another construction. If native speakers in general do not construe an utterance as a shortening of a fuller form, there is nothing to recover. Hence, the utterance is not an ellipsis.

Formålet med denne artikel er at bidrage til en teoretisk og definatorisk afklaring af begrebet (syntaktisk) ellipse. Vi vil ikke forsøge at levere en blot nogenlunde fuldstændig gennemgang af de forskellige ellipsetyper; dertil er antallet af typer alt for stort. Vi har derfor valgt at fokusere på konstruktioner som på forskellig vis kan tjene til at illustrere ellipsens natur, herunder nogle hvis status som ellipser er omstridt.

1. Terminologi

ELLIPSE = ytring der opleves som afkortet af en ensbetydende anden.

BASIS = den ytring hvori det udeladte står, eller dét virkelige eller tænkte forhold i den ikke-sproglige virkelighed som ellipsen stiltiende henviser til.

ELLIPSENS KORRELAT = det faktiske hjemsted i kontekst eller ikke-sproglig virkelighed for dét der opleves som udeladt i ellipsen.

DET ELIDEREDE = det i ellipsen udeladte.

FULDFORMSREKONSTRUKTION = ellipse + det eliderede indsat i ellipsen.

1.1 Definition

Ellipse udpeges i den grammatiske tradition tåleligt ensartet. Vi vil forsøge at definere begrebet (det er der mindre enighed om) efter denne tradition således at mest muligt af hvad der udpeges som ellipse, kommer med i definitionen, og mest muligt af hvad der forkastes, udelukkes.

Nogle sprogbegreber er traditionelt defineret ved hjælp af objektive kriterier. *Fremmedord* er i traditionen ord der rent faktisk er lånt fra fremmede sprog, og som rent faktisk strider imod strukturen i de arvede. Hvad folk føler, er underordnet. *Bevingede ord* er derimod lagrede udtryk som afsender oplever som velkendte citater. Om de rent faktisk er historisk ægte, er underordnet.

Det er mest betryggende i videnskaben at sky tekstproduktionens dunkle værksted og i stedet ty til klare, objektive begrebskriterier, men her drejer det sig ikke om at foreslå hvad *ellipse* bedst kunne betyde, men om at indkredse det faktiske indhold i traditionen.

Hvilke objektive kriterier kunne komme på tale? Et rent historisk objektivt kriterium ville sprænge det: *Gid* er notorisk afkortet af *Gud give't* og *blyant* af *blyertspen*, hvad ingen vil kalde ellipser. Ellipse er et synkront begreb. Og dermed ahistorisk: De fleste opfatter *pil*, *ene* osv. som afkortede af *piletræ* osv., og derfor er de ellipser for disse mennesker, men historisk er det modsatte sket: Formen *pil* er den oprindelige, *piletræ* en senere tydeliggørende udvidelse.

Naturligvis svarer oplevelsen af at noget er en afkortning af et andet (synonymt) udtryk, til en tilstand i hjernen. Men at lægge en objektiv nervetilstand til grund ville være at gøre konkrete ellipser helt ufalsificerbare. Efter vores definition ér de falsificerbare: Man spørger en meddeler (eller sig selv), og man får svar; og så må man finde sig i den herved indbyggede usikkerhed.

Det samme gælder hvis kriteriet var en faktisk afkortningsproces i produktionscentret. Ufalsificerbart. Og desuden: Den der først digtede *Hvad skal væk? Barsebäck!*, eliderede måske *Barsebäck* [skal væk]!, men den 1000. gang sol-og-vind-folket råber det, sker der næppe nogen afkortningsproces, selvom mange føler en ellipse. Det er også højst usandsynligt at man ved udsigelsen af *gas-* og *vandmester* på noget tidspunkt har *gas-mester* i tankerne, men det kan udmærket opleves som afkortet.

Det mest tankeløse der er sagt om ellipsekriterier, er at der i ellipsen (objektivt) forefindes en uudfyldt grammatisk fast plads. Det er sandt nok i eksempler som [finit] *Jeg myrde grevinden? – Jøderne levede kummer-*

ligt, [subj.] var nærmest foragtede. – Lad mig bare få to [kerneled i objekt]. Men for det første skulle der så ingen ellipser være i latin, hvor der ingen faste pladser var, til trods for at litterært latin svælgede i ellipser. For det andet: *Man kan ikke tage med tog til Snøde, men man kan tage med bus*. Sidste sætning har udeladt *til Snøde*, men det kan man ikke se på sætningen isoleret fordi et sådant adverbial er valgfrit. I *Det går mest ud over de unge og de gamle* mangler der ikke noget, men det gør der alligevel hvis forsætningen lyder *Sygdommen er hård ved træerne*. Omvendt lyder *Jeg kan bedst lide at et billede ligner* som om der mangler et objekt; det er usædvanligt at *ligne* står uden objekt. Tilsvarende *Ja, du kræver!* Naturligvis må noget ligne noget, og nogen kræve noget, men dét er underforståelse, ikke ellipse (se nedenfor). I *To af drengene blev væk* står nominalets kerneledsplads tilsyneladende gabende tom, men ingen oplever ellipse – formentlig fordi fuldformsrekonstruktion er umulig: **To drenge af drengene ...*

Mange er enige om (jf. fx Aage Hansen nedenfor) at det gælder alle ellipser at de mangler noget i udtrykket som de har i indholdet. At fx *Dín [ballon] er blå!* rummer et krav til verden for at være sand som ikke står i sætningen, nemlig 'ballon'. Vi tilslutter os. Dette er måske ikke et objektivt kriterium i streng forstand. (Er betydning noget, af iagttageren, uafhængigt? Næppe). Men dog langt mere præcist og nemt at nå til enighed om end »afkortningsoplevelse«. Men desværre gælder dette alle *underforståelser*; hvoraf mange aldrig kaldes ellipser. Antag at en tekst handler om Chr. IV's København: *På Chr. IV's tid var der ingen gadebelysning. Man måtte famle sig frem. Man kunne bede vægterne om hjælp, men der var ingen hjælp mod de mange bidske hunde*. Alle udsagn gælder København ca. 1600, men ingen sætning føles afkortet. Ligesom det ville være umuligt at sige hvad der præcist var udeladt. Underforståelse kan kort defineres som

Det at en ytrings betydning består af mere end de tilstedeværende morfemers betydningsbidrag.

Forholdet mellem *underforståelse* og *ellipse* er behandlet nærmere nedenfor. Det der først og fremmest adskiller ellipser fra underforståelser, er at ellipse forudsætter at der foreligger en afkortningsoplevelse, og at der foreligger to synonyme udtryk, et kortere og et længere. En ellipse bliver da

Et udtryk der opleves som afkortet af et ensbetydende andet.

Vi rendyrker altså oplevelseskriteriet — det er trods alt det begrebet altid har kredset om — og afviser spekulationer om afkortningstransformationer under sprogproduktionen når de ikke opleves (hvor fristende de end kan være at operere med). Skulle sådanne en dag blive påvist, bør de kaldes ubevidste fysiske afkortningstransformationer. (Det er i øvrigt usikkert om der overhovedet sker afkortningstransformationer — bortset fra en ægte strygning i ny og næ af fx et skrevet *at*. Man *indtænker* noget i en ellipse der ikke står der (fx *stor eller lille* [cola]?), men det er ikke ensbetydende med en mental transformation).

Definitionen dækker også enkeltordsellipsen: Et ord har mistet et morfem eller sågar en morfemdel, fx *bi*[ogra]ffen, *choko*[lade], *deo*[dorant], *el*[ektricitet], [frika]deller, *kemo*[terapi], *mobil*[telefon]. De skal ikke behandles her (se i stedet Schack 1999). Men også dér gælder det at afkortninger som fx *deo* og *kemo* kun er ellipser for dem der umiddelbart oplever dem som afkortede. *Bil* er næppe en ellipse for nogen.

Afkortning indebærer at noget er fraværende (dét kan kontrolleres), men at intet i øvrigt er ændret (do.). Dette er da også gennemgående for ellipser. Men der kán ske ændringer som er nødvendiggjort af den afkortede form — *den nødvendige efterbehandling*, kunne man kalde det. Fx skal et prædikat i visse tilfælde have mindst ét hovedtryk, fx

1. Du kan køre med mig hvis du 'vil [?køre med mig].
2. Vi har ikke hund, men mine forældre 'har [hund].

Verbalerne *vil* og *har* er ikke spor fremhævede, men de skal have hovedtryk. Af eks. 1 og 2 fremgår det at de uafkortede sætninger man fornemmer, kan være på kanten af det sprogette.

1.2 Historiske ellipser

Talrige konstruktioner er historiske ellipser, men må ud fra en synkron synsvinkel karakteriseres som ikke-elliptiske, fx helsætninger med led-sætningsledstilling:

3. Som om vi ikke havde hørt det før!
4. Hvem der ejede Angelique!
5. At I gider!
6. Bare hun var her!

Sådanne sætninger fungerer selvstændigt og helt uafhængigt af en (hypotetisk) oversætningsrest. En historisk ellipse der i og med at den ikke længere erkendes som ellipse, udvikles til et nyt ord, har vi i kommandoen *Rør!* (opr. *rør Dem/jer*, jf. ODS, III. *røre*).

1.3 Erstatning

Til sidst må det slås fast at afkortning her betyder ren afkortning. I tilfælde hvor et led erstattes med/repræsenteres af et andet (kortere) led, er der ikke tale om ellipse. Det gælder fx konstruktioner med verbet *gøre*, der (som »verbum vicarium«) i svar og sætningsfordobling kan repræsentere de fleste verbalhelheder (se Diderichsen 1962: 63 og GDS: 1765 f.):

7. A: Hvor du dog ligner din mor.
B: Gør jeg?

Det samme gælder naturligvis pronominal repræsentation. Pronomener er oftest kortere end de led de repræsenterer (fx *Leonora Christina ... hun*; *mine gamle forældre ... de*), men ellipse er der ikke tale om. I visse tilfælde ligner pronominal repræsentation ellipse påfaldende:

8. Han har to biler, og hans nye kone har én [bil].
9. Han har to biler, og hans nye kone har også én.

I eks. 9 er *en* imidlertid pronomenet, ikke numeralet, og konstruktionen er derfor ikke elliptisk. Pronomenet og numeralet *en* kan være svære at holde ude fra hinanden, men normalt vil verbets tryk vise ordets aktuelle funktion (og dermed om der foreligger ellipse eller ej):

10. ... æbleskiver. Jeg vil gerne 'have 'en (pronomen)
11. ... æbleskiver. Jeg vil gerne _ohave 'en (numeralet)

Ifølge GDS (s. 1798) er det »normalt at ledsætningen mangler i kløvningskonstruktionen« hvis det præsupponerede står i den umiddelbart foregående tekst. I en konstruktion som eks. 12 har vi ifølge GDS »almindelig kontekstbetinget, anaforisk ellipse«, fx

12. »Hvorfor vil du ikke med? Det er fordi jeg er træt (at jeg ikke vil med).«

Her foreligger der efter vores opfattelse ikke ellipse. Mest mundret er svaret *Jeg er træt*, hvor vi har almindelig underforståelse: 'Derfor vil jeg ikke med'. Naturligt er også: *Fordi jeg er træt*. Ingen kløvning, men ellipse, hvor *Jeg vil ikke med* eller (mere tvivlsomt) *Det er* er elideret. Det mindre mundrette svar i eks. 12 (*Det er fordi jeg er træt*) indeholder et trykstærkt *anaforisk* pronomen (og altså ikke et tryksvagt ekspletiv) der *erstatte* spørgsmålets sagforhold. Medtages, anstrengt, *at jeg ikke vil med*, bliver *at*-sætningen en eksplikation af '*Det*'. Denne analyse gælder også ved et lidt uortodokst svækket *Det*. Hvis afsender virkelig mener *Det* som ekspletivt *det* i *det*-kløvning, lyder det som om der svares i øst på tiltale i vest.

Vi opfatter også *ja/nej* som erstatninger, selvom de kan suppleres med en fuldform. Her er der for øvrigt en pudsigt forskel mellem *ja* og fuldform:

A: Elsker du mig en lille smule?

B: Ja. *versus* Ja, jeg elsker dig en lille smule.

Både spørgsmålet og et ja giver plads til mere end en lille smule, men det gør fuldformen ikke.

2. Tvivlstilfælde

Det er gavnligt at sætte vores definition op imod konstruktioner der undertiden kaldes ellipser. Læseren kan da bedømme om det er rimeligt at de her skønnes inden- eller udenfor.

2.1 Præposition uden styrelse

Konstruktioner med præposition i absolut funktion (dvs. uden styrelse, som adverbial) er oftest ikke elliptiske, men kan efter vores opfattelse være det. Sådanne konstruktioner sammenlignes gerne (se fx GDS: 211) med transitivt verbum uden objekt, fx *Jeg sad lige og spiste (frokost) da du ringede*. Konstruktionen uden objekt giver mindre detaljeret information end den med objekt, men er under ingen omstændigheder elliptisk (hvad vistnok heller ingen kunne finde på at hævde). Nedenfor følger en række eksempler som kan illustrere de absolutte konstruktioners spændvidde:

13. Danske bands har svært ved at bryde igennem i udlandet.
14. Du må gerne beholde skoene på.
15. Husk nu at komme salt ved denne gang!
16. Hansen bor inden for bygrænsen, Jensen bor uden for.

Klart ikke-elliptisk er eks. 13. Det kan umuligt rekonstrueres, for hvad skulle styrelsen for *igennem* være? Eks. 14 kunne i princippet rekonstrueres: Styrelsen kan vel dårlig være andet end *fødderne*, men resultatet af en rekonstruktion ville være højst uidiomatisk. Eks. 15 kræver i modsætning til de to førstnævnte en specifik kontekst for at kunne forstås (se også nedenfor). Eks. 16 (fra Retskrivningsordbogen, 3. udgave, 2001, § 19.1, om adverbium + præposition i 1 eller 2 ord) har to helt ensartet opbyggede sideordnede sætninger, og *uden for* kan i sammenhængen umuligt have absolut funktion. Ordforbindelsen skulle derfor før Retskrivningsordbogen, 4. udgave, 2012, obligatorisk skrives i to ord.

2.2 Han er større end jeg/mig

I dette sprogrigtighedsspørgsmål nr. 1 er nominativ blevet krævet af skolemestre og lægmænd under påberåbelse af ellipse: ... *end jeg* [er]. Ellipse må der have været indtil 1800-tallets begyndelse, hvorfor ellers nominativ i et ikke-subjekt der ligner styrelsen i en præpositionsforbindelse? De personer født i 1800-tallets slutning som den ene af os har testet, brød gerne sammen og indrømmede at deres nominativ var indoktrineret. I dag er der næppe mange der oplever afkortelse på normal vis, selvom de bruger nominativ, jf. også Aage Hansen (1965: 104):

Opfattelsen af forbindelserne med *end* og *som* som en forkortet sætning med verballeddet *er* o.l. (...) er næppe levende i moderne sprogbevidsthed, selv om det nævnes som støtte for brugen af subjektformen i *han er lige så gammel som jeg* o.l.

Med eftersom de synonyme konstruktioner med verbal (... *end jeg er*, ... *som de har* osv.) er fuldt ud gangbare og almindeligt forekommende, kan ellipse vel ikke helt afvises: Vi kan i princippet ikke vide om nominativer i konstruktioner uden verbal skyldes streng opdragelse, eller om de skyldes oplevelse af et udeladt verbal. Hvad vi derimod kán vide, er at intet er udeladt i fx *Er der ikke andre kandidater end ham* [*er] og *Han er noget ældre end sin kone* [*er]. Og tilsvarende kan flertallet der

bruger oblik form i *Han er større end mig* [*er] osv., umuligt opleve ellipse.

2.3 Sætningsemner

Ikke-sætningsformede konstruktioner af typen *af banen, gevær ved fod, hænderne op, ned med kapitalisterne, ud i bryggerset med de beskidte støvler* kræver ingen basis og er derfor ikke ellipser. I mange tilfælde ville vi slet ikke kunne rekonstruere noget. Vi kan selvfølgelig altid parafrasere (fx *ud med dommeren*: 'dommeren bør straks forlade banen'), men det er noget helt andet.

2.4 Sideordningsforbindelser

Om det almindelige sætningsparatagmeled uden subjekt (*Jeg kom, så og sejrede*) har ellipse, er svært at afgøre og vil blive diskuteret nedenfor. Derimod er det let at udelukke pseudoparatagmer af følgende type:

17. Og du kan hjælpe teatret med at finde nogle af de folk, der skal optræde. Lige nu *står de og mangler* en dværg og en stærkt overvægtig kvinde. (Århus Stiftstidende 23.6.2011, vores fremhævelse)

Ingen kan opleve ellipse i *de står og mangler en dværg, han ligger og snorker* osv., hvad der ikke er mærkeligt, for »[i]ndsættes subjekt for V², ændres betydningen, og resultatet bliver 2 selvstændige helsætninger, der tilsvarende danner basis for 2 ytringer« (GDS: 981). Der foreligger reelt kun én helsætning med ét forfelt gældende for helheden (*Børskurserne sidder jeg altså ikke og studerer*), og V¹ er klart nok hjælpeverbum for V², ligesom det kan mangle sin pålydende betydning: *Der er noget jeg har gået og tænkt på; De render og spreder rygter* osv.

I forbindelser med *og* + manglende subjekt + finit som fx

18. Hun forlod huset og så det aldrig siden

oplever ingen af os noget elideret subjekt foran finittet. Altså ikke-ellipse. Grunden til denne oplevelse af uafkortethed (trods det manglende subjekt) kunne være at der indholdsmæssigt normalt ikke foreligger para-

tagme med ligestilling mellem leddene. De to led kan oftest ikke ombyttes, idet det første leds indhold opleves som gående forud for det andet leds – meget ofte som årsag og virkning (*Han tændte cigaren og brændte sig øjeblikkelig*). I et eksempel som ... *og så det aldrig siden* forudsætter *siden* formelt at *forlod huset* kommer først (se også GDS: 960-961). Indsætter man derimod det »manglende« subjekt, fremkommer ofte reel ligestilling:

19. Jeg havde glemt bilnøglen, og jeg kunne ikke komme til Malmø.

I eks. 19 behøver der ikke at være nogen tidsfølge og årsagsforbindelse. Hvis subjektet indsættes, må den tydelige sammenhæng som udeladelsen skaber, signaleres på anden måde, fx ved hjælp af et adverbial: ... *og jeg kunne derfor ikke komme til Malmø*.

Men når vi i mange tilfælde heller ikke oplever ellipse ved manglende subjekt med reel ligestilling, fx

20. Jeg snakkede med Lis og dansede med Inge

turde forklaringen være en anden, nemlig den at subjektet under alle omstændigheder er holdt udenfor paratagmet (paratagmet understreget): *Jeg snakkede med Lis og dansede med Inge*, dvs. med hvad man kunne kalde *mini-paratagme*. (Modsat *Jeg snakkede med Lis og [jeg] dansede med Inge*) med *maxi-paratagme*. Mini-analysen er usædvanlig i den danske tradition, men den er i pagt med fx *Aage og Else drømte*, en analyse der normalt foretrækkes for *Aage [drømte] og Else drømte*, og som er uomgængelig i reciprokke konstruktioner som fx *Per og Paul mødtes i Rom* og *Han og chefen er ikke på bølgelængde* (jf. også GDS: 1234 ff.). Anstødsstenen i mini-analysen har vel været at der her er paratakse mellem to størrelser der ikke udgør et grammatisk led, idet *snakkede med Lis* ikke er et grammatisk led (hverken af højeste orden eller lavere), men to. Vi oplever faktisk begge mini-analytisk. De to sideordnede led må kaldes prædikater (prædikat = alt ÷ subjekt). En sætning som *Frederik elsker Mary* består overordnet af 3, ikke 2 led, og det er ingen strid om kejserens skæg, mener vi. Men hvorfor skulle flere overled ikke undertiden kunne behandles som 1? Dét opererer alle jo med i fundamentfelt med infinit: *Skrevet sine egne sange har han ikke*. Prædikater er vi desuden nødt til at regne med i visse idiomatiske fraser: *Han har slået til Søren*. Nørby Jensen (2001) viser at der er tale om ét udeleligt prædikat: Der kan ikke topikaliseres (**Søren*

har han slået til), ikke sætningskløves (*Det er Søren han har slået til), ikke pronominaliseres (*Jég har ógså slået til ham) m.m. Endda meddeler sætningen selv udeleligheden, nemlig ved sit tryktab.

Ved nægtelser kan vores mini-analyse direkte bevises: *Han havde ikke været i byen og hørt at kongen var død*. Skulle dette underkastes traditionel maxi-analyse: *Han havde ikke været i byen og [han havde ikke] hørt at kongen var død*, måtte ikke høre med til det eliderede, skønt der stort set er enighed om at det gør det aldrig. Bevis har vi også i hverken-eller-sætninger: *Hun hverken sang eller spillede*, idet en rekonstruktion (*Hun hverken sang eller hun spillede) er umulig. Og tilsvarende med både-og-sætninger. Heller ikke i typen:

21. Vi elskede og beundrede hende.

oplever vi 2 helsætninger med elideret subjekt 2. gang. For i modsætning til talrige sprog eliderer dansk ret sjældent et objekt. Hvor fx thai og latin har (direkte oversat) *Du taler om en bog. Jeg har ikke læst [den]*, skal dansk her medtage objektet. Og det ændres ikke ved fremrykning: *Hende elskede vi og beundrede*, thi da ville – efter maxi-analyse med sideordnede helsætninger: *Hende elskede vi og [vi] beundrede [hende]* – objektet også være elideret. Der er problemfrit at tale om 1 helsætning med 2 sideordnede finitter: *Vi elskede og beundrede hende*. Fremrykkes objektet, tvinges vi til at erkende en diskontinuert paratakse der afbrydes af subjektet:

22. Hende elskede vi og beundrede.

Det afgørende kriterium er naturligvis ikke objektsforholdet eller den lille betydningsdrejning mellem evt. fuldfomsrekonstruktion og ellipsen, men at vi slet og ret ikke oplever ellipse.

Hvor der kan »sættes udenfor parentes«, er mini-analyse mulig, og ellipse kommer ikke på tale:

23. Skjorten havde jeg samlet op og smidt til vask (mini-analyse; skødesløst ofte: ... og smidt den ...).

Hvordan man end gererer sig, bliver ellipse umulig: **Skjorten havde jeg samlet op og [jeg havde] smidt til vask*. Den mangler i basis, men kan ikke undværes i rekonstruktionen. Hhv. ?*Skjorten havde jeg samlet op og [jeg*

havde] *smidt den til vask*. Her er let konflikt, idet 2. helsætning føles topicaliseret som den 1., men må rekonstrueres »ligefremt«.

Hvor »sætten udenfor parentes« er umuligt, må vi regne med diskontinueret paratagme (jf. ovenfor):

24. Om søndagen fiskede de og slappede af.

da vi nu engang ingen afkortning oplever (jf. den klare betydningsforskel mellem ... *fiskede de og slappede af* og ... *fiskede de, og de slappede af*). Men i mange tilfælde går både maxi- og mini-paratagme dårligt an, hvorfor subjektet må gentages:

25. ?Ræven så de ikke og [-] var vel også ligeglade.

Der er vistnok tale om en skelnen mellem subjekts-sandsynlige og -usandsynlige led, jf.

26. Nålen samlede han op og puttede i lommen.

Skønt vi her i vid udstrækning har afvist helsætningsparatagme med subjektsellipse, fx i *Han åd og drak*, benægter vi ikke at dét at *han* er subjekt for *åd og drak*, til syvende og sidst indebærer at *åd og drak* hver for sig har en neksusrelation til *han*, idet *Han åd og drak* ubetvivleligt kan parafrazeres 'Han åd, og ved samme lejlighed drak han'.

2.5 Konjunktioner

I visse kontekster kan en konjunktion udelades uden at konstruktionen derved ændrer betydning, fx *ham [som] du talte med i pausen*. Her kan det diskuteres om konstruktionerne uden konjunktion rent faktisk er elliptiske. Mere herom nedenfor.

3. Ellipse i den grammatiske litteratur

I den grammatiske litteratur er alle i sagens natur enige om at elliptiske konstruktioner er kendetegnet ved at være kortere end ikke-elliptiske: Der kan i ellipser konstateres noget »fraværende«, »manglende«, »udeladt« eller »ufuldstændigt« i det sproglige udtryk:

For at give talen korthed udelader man ofte ét eller flere ord, som man ikke anser for nødvendige til forståelse af meningen (Mikkelsen 1975: 714).

For at få det rette overblik over forholdene ved analysen må man først *undersøge om sprogudøvelsen er fuldstændig eller ikke*. Ufuldstændigheder, dvs. udeladelse af størrelser som findes i indholdet men mangler i udtrykket, skyldes især talesituationen eller konteksten (Aage Hansen 1967: 22).

Man kan som Mikkelsen nøjes med at sige at det eliderede er noget som ikke er nødvendigt for forståelsen af meningen, eller man kan som Aage Hansen hævde at den eller de eliderede udtryksstørrelser rent faktisk »findes i indholdet men mangler i udtrykket«. Og det er ikke nødvendigvis det samme. Det siger sig selv at konstruktioner der karakteriseres som elliptiske, i en eller anden forstand må have et »overskud« på indholdssiden – ellers giver begrebet ingen mening. Men hvordan påviser man at en konstruktion har indhold som mangler i udtrykket?

Påvisningen og rekonstruktionen af ufuldstændigheder i udtrykket, *katalysen*, er ifølge Hjelmlev (1993: 83 f.), og hans elev Aage Hansen (jf. ovenfor), en nødvendig forudsætning for gennemførelsen af den sproglige analyse. Rekonstruktionen af det eliderede i en konstruktion må betragtes som et prominent særtilfælde af katalysen. Det rejser to spørgsmål. For det første: Kan der opstilles klare kriterier for hvornår katalysen (rekonstruktionen) er påkrævet, og hvornår den vil give et misvisende resultat fordi der ikke »mangler noget« i udtrykket? Man må med Hjelmlevs ord »paase at der ikke i teksten indsuppleres mere end der er tydelige bevisligheder for« (ibid.). Og for det andet: Hvor præcist skal den rekonstruerede størrelse kunne bestemmes? Skal den svare præcist til noget der findes i den nærmeste sproglige kontekst, eller kan den være en relativt vagt bestemt udtryksstørrelse? På disse afgørende punkter er der ikke klarhed i den grammatiske litteratur, og de enkelte grammatiske fremstillinger er ikke altid stringente i deres behandling af dem. I nyere grammatiske beskrivelser kræves det i reglen at det eliderede kan rekonstrueres ud fra konteksten. Derudover kræves det af gode grunde (jf. ovenfor) at den fuldstændige konstruktion har samme betydning som den elliptiske. De to krav hænger uløseligt sammen: Hvis det viser sig at rekonstruktionsbestræbelserne fører til en konstruktion som indholdsmæssigt afviger fra udgangspunktet, er der ikke tale om rekonstruktion af noget elliptisk; man

har derimod dannet en anden konstruktion med en anden betydning. Dette forhold må afklares ved en kommutationsprøve: Hvis prøven viser at den potentielt elliptiske konstruktion og den rekonstruerede størrelse faktisk er substituerbare, kan der meningsfuldt tales om ellipse. Hvis det ikke er tilfældet, foreligger der ikke ellipse (jf. fx eks. 44).

3.1 Rekonstruktion

Som allerede nævnt kræves det i reglen at det eliderede kan rekonstrueres ud fra konteksten. I GDS (s. 966) lyder det kort og godt: »I det følgende bruges ELLIPTISK om konstruktioner med fraværende led som kan rekonstrueres ud fra den sproglige kontekst«. Sådanne »fraværende led« må betragtes som latente størrelser, ellers giver det ikke mening at tale om *rekonstruktion*. Man kan udtrykke det sådan at der i elliptiske konstruktioner findes indhold med udtrykket nul, og dette nuludtryk kan substitueres med et manifest udtryk. En lignende beskrivelse finder man hos Aage Hansen, som jo knytter direkte an til Hjelmslevs katalysebegreb:

Der mangler altså noget i udtrykket som findes i indholdet; situationen har overflødiggjort en del af udtrykket, men dette må tages med i betragtning ved analysen, det må indføjes til fuldstændiggørelse af udtrykket og den rette opfattelse af det (Aage Hansen 1967: 22).

Ifølge Aage Hansen er rekonstruktionen (katalysen) altså en forudsætning for analysen og for »den rette opfattelse« af udtrykket. I GDS er formålet med rekonstruktionen formuleret således:

ELLIPSE er et praktisk grammatisk begreb og betegner ikke en psykisk proces. Det postuleres ikke at den talende eller skrivende først producerer en komplet sætning og derefter stryger koreferentielle informationer. Men da den »inkomplette« konstruktions »manglende« led altid lader sig rekonstruere ud fra konteksten, er det praktisk at beskrive elliptiske konstruktioner på grundlag af de rekonstruerede komplette konstruktioner (GDS: 966).

Rekonstruktionen af det eliderede er »praktisk« fordi vi vanskeligt kan forklare ellipsens betydning og grammatiske funktion hvis vi ikke har en temmelig præcis forestilling om fuldformen, dvs. 'ellipsen + det eliderede' (jf. også Quirk mfl. 1985: 83).

Nogle grammatikere kræver ikke blot at det eliderede udtryk kan rekonstrueres, men også at det rekonstruerede kan indsættes i den elliptiske konstruktion uden at det udtryk som dermed etableres, bliver ugrammatisk: »Det genom ellips utelämnade uttrycket kan sättas in i textens lucka utan att satsen blir ogrammatisk« (SAG1 165).

Det elideredes rekonstruerbarhed er i den traditionelle generative grammatik formuleret som betingelser, nemlig som en betingelse om »gen erhvervelse« (»the condition of recoverability«) og en betingelse om identitet (»deletion under identity«). Ifølge den sidstnævnte betingelse, som er en forudsætning for at den førstnævnte kan opfyldes, må det eliderede og ellipsekorreleret være identiske strukturer: »an erasure operation can use the term X to delete Y just in case X and Y are identical« (Chomsky 1965: 145).

Som det er fremgået, er der ikke enighed om hvor præcist den rekonstruerede størrelse skal kunne bestemmes. Langtfra alle tager stilling til dette spørgsmål, men hos dem der gør, finder man både strammere og slapperne. Til strammerne hører nogle (men ikke alle) generativister (se fx Aelbrecht 2010 og Lasnik 2007). Også Quirk mfl. (1985: 884) hævder et princip om »verbatim recoverability«, dog kun for »ellipsis in the strictest sense«. Til slapperne hører bl.a. SAG: »En konstruktion med utelämnat led måste kunne tolkas, dvs. lyssnaren måste kunna förstå vad som har utelämnats (*med den grad av precision som talaren har avsett*)« (SAG4: 945, vores fremhævelse)

Det er efter vores opfattelse slapperne som har fat i den lange ende. Som SAG påpeger, er det nødvendigt at modtageren forstår hvad der er elideret: Det eliderede må have et korrelat som er tilgængeligt for modtageren – i den sproglige eller situationelle kontekst. Og meget ofte kan man da også uden videre supplere det eliderede med den eller de udtryksstørrelser som synes at mangle, fx

27. Han har selv tre børn, og hans nye kone har fire [børn].

Man kan imidlertid let finde konstruktioner hvis eliderede størrelser ikke er identiske med ellipsekorreleret, fx

28. Han har selv tre børn, og hans nye kone har ét [barn].

Ifølge Platzack, som arbejder indenfor den gren af den generative grammatik der kaldes minimalistprogrammet, beskrives de reduktioner man finder i sideordningskonstruktioner, bedst som »usynlige kopier« af mod-

svarende led i det andet (ikke-elliptiske) sideordningsled (se Platzack 1998: 171 og 211): Et elideret led er en kopi som ikke realiseres i PF (»phonological form«), men som findes/kan aflæses i LF (»logical form«). Platzack gør dog opmærksom på at visse ellipser ikke kan beskrives ud fra denne antagelse, fx

29. »Sverige har älvar, men inte Danmark.«

Her findes der ikke nogen del som ordret kan kopieres fra det ene sideordningsled til det andet:

30. *»Sverige har älvar, men inte Danmark har älvar.«

Negationen havner på den forkerte plads. Det samme gælder for tilsvarende danske konstruktioner.

Platzack foreslår at sådanne eksempler analyseres som sideordning af DP'er (determinativfraser), ikke som sideordning af sætninger.

Som det allerede er fremgået, kan nogle elliptiske konstruktioner kræve syntaktisk efterbehandling i forbindelse med rekonstruktionen fordi det eliderede ikke har et præcist match i den sproglige kontekst. Elliptiske konstruktioner med manglende overensstemmelse i numerus mellem ellipsens korrelat og det eliderede anses i mange tilfælde som fuldstændig normrette, fx

31. I weekender og ferier overnattede altid mindst én, gerne flere venner, så blev der ikke sovet meget (Information 21.7.2012).

32. (...) aftenens koncert er med to finske og en tysk komponist (P2 14.1.2014, ca. 19.20).

33. I mine øjne er Van Persie en af de bedste angribere i verden, hvis ikke den bedste (Berlingske 22.7.2012).

34. Kay Bojesen havde altid en eller flere modeller med, når han kom forbi og indlogerede sig på kroen ved siden af (Fyens Stiftstidende 17.4.2011).

Ellipseoplevelsen (afkortningsoplevelsen) er i sådanne tilfælde vistnok ofte meget svag, og nogle gange (fx i eks. 33 og 34) næppe til stede.

I andre tilfælde er manglende overensstemmelse mindre acceptabel. Det gælder fx ved adled som er knyttet til en sideordningsforbindelse som helhed. Her kræver en mere konservativ sprogfølelse at adledet gentages ved de enkelte led hvis disse har forskelligt numerus eller genus (se Diderichsen 1962: 158). Men brud på denne regel forekommer ofte, fx

35. For tre år siden blev der rejst tiltale mod manden for i en år-række at have angivet sin løn og honorarer for lavt og på den måde unddraget statskassen knap 3,5 mio. kr. (Universitetsavisen 27.3.2012).
36. Har du overvejet job hos din lokale malermester eller autoværksted? (djøfbladet 10 - 2012, s. 31).
37. 29-årige Hassan bor her med sin kone og barn og resten af familien, der består af fem søskende, far, mor og bedstemor (Politiken 11.11.2012).
38. Her fortælles bl.a., hvordan Osvald Helmuth ofte forlod sin kone og børn i flere dage op til en premiere for at dulme nerverne med alkohol og piller (BT 8.1.2013).

I tilfælde hvor reglen brydes, retter adledet sig (som i eks. 35-38) oftest efter det første substantiv (jf. Diderichsen, *ibid.*).

Der kan også være manglende overensstemmelse med hensyn til verbernes form, fx

39. Målet med EU har altid og vil altid være fred — og det skal vi holde fast i (Århus Stiftstidende 20.10.2012).

Udeladelsen af præteritum participium (*været*) i det ovenstående eksempel vil de fleste sikkert lade passere ubemærket.

3.2 Ellipsens formål

Ellipsen har, som næsten alle andre sproglige fænomener, et formål. Elliptiske konstruktioner er kortere end ikke-elliptiske, og sproglig økonomi indgår da også ofte i grammatikkernes karakteristik af deres formål. Udtryk kan være »en forkortelse af de længere« eller være »skabt korte idet

den sproglige situation eller konteksten har overflødiggjort en mere fuldstændig udfyldning af sætningsskemaet« (Aage Hansen 1967: 207-208). Andre grammatikere fremhæver et andet formål:

Ellipsen kan (...) ikke betragtes som et blot udslag af sproglig økonomi: den talendes eller skrivendes ønske om at udtrykke sig kort ved at udelade redundante led. Ellipsen er først og fremmest et middel til stærk sammenknytning af informationer (GDS: 968).

Også Diderichsen (1962: 152) nævner denne egenskab: Ordret gentagelse giver »Leddene relativ stor Selvstændighed«, udeladelse »smelter Leddene sammen til en Enhed«, mens pronominal repræsentation »indtager en mellemstilling«. Ifølge Quirk mfl. (1985: 858 ff.) er sideordning og reduktion så nært forbundet at vi ikke kan forstå det ene fænomen hvis vi ikke forstår det andet. Det der knytter de to fænomener sammen, er at de, hver på sin måde, skaber sammenhæng i teksten.

Ifølge GDS (s. 968 ff.) må man regne med flere grader af elliptisk sammenknytning. Svagest er sammenknytningen ved de eksempler som nævnes under overskriften »Synonymier«, nemlig elliptiske sideordninger som »bortset fra evt. stilistiske nuancer, [er] synonyme med ikke-elliptiske forbindelser« (ibid.), bl.a.

40. »det regnede og [det] stormede.«

Sammenknytningen er stærkere i de eksempler som nævnes under overskriften »Betydningsdifferentiering«, bl.a.

41. »vi satte os og slog op i højskolesangbogen.«

42. »vi satte os, og vi slog op i højskolesangbogen.«

De to konstruktioner er, som overskriften angiver, ikke synonyme: Eks. 41 dækker én situation, eks. 42 dækker to. Endelig nævnes, under overskriften »Obligatorisk ellipse«, en række eksempler hvor ikke-synonymien er endnu tydeligere, bl.a.

43. »han fulgte mit eksempel og begyndte at dyrke motion.«

I eks. 43 er det tydeligt at den bageste verbalhelhed udfolder indholdet af den forreste (: 'Han fulgte mit eksempel, dvs. begyndte at dyrke motion').

Som nævnt ovenfor (afsnit 2) er reel ligestilling mellem leddene i sideordningsforbindelser efter vores opfattelse undtagelsen snarere end reglen. Der hvor reel ligestilling forekommer, kunne man forestille sig elliptisk udeladelse af subjektet i den bageste verbalhelhed (se dog vores mini-analyse ovenfor). Uden ligestilling giver det ikke mening at tale om ellipse, idet »rekonstruktioner« ikke resulterer i synonyme, substituerbare udtryk.

Ifølge GDS (s. 1519) »kan en sideordningskonjunktion indlede en ledsætning med elliptisk udeladt konjunktion«. Som eksempel herpå anføres bl.a.

44. »jeg vågnede da solen stod op, og (da) fuglene begyndte at synge.«

Konjunktioner kan i mange tilfælde udelades uden at betydningen ændres (jf. nedenfor), men ikke i det ovennævnte eksempel, hvor konstruktionen uden det andet *da* lige så tydeligt som i eksemplerne ovenfor udgør én kompleks information: Sætningens *jeg* vågnede én gang, ikke to. Kravet om synonymi mellem den fuldstændige konstruktion og den elliptiske kan ikke fraviges hvis ellipsebegrebet skal give mening: Hvis en bestemt betydning forudsætter at en (teoretisk mulig) plads i strukturen ikke udfyldes, er rekonstruktion (udfyldning) meningsløs. Af samme grund bør man efter vores opfattelse undgå at tale om »obligatorisk ellipse«. Vores insisteren på at ellipsen og fuldformen skal være synonyme, indebærer at den informationssammenknytning som kan observeres i eksemplerne ovenfor, ikke skyldes ellipse, men slet og ret ikke-udfyldning af bestemte pladser, og det er noget helt andet.

4. Kategorisering af ellipser

Ellipser kan kategoriseres efter forskellige kriterier. Her vil vi tage udgangspunkt i en kategorisering som grunder sig på tolkningen (og rekonstruktionen) af det eliderede. Dette kriterium bruges af Quirk mfl. (1985: 895) og er også lagt til grund for kategoriseringen i SAG4 (s. 945 f.). Der skelnes her mellem tre overordnede kategorier: tekstuel ellipse, situationel ellipse og strukturel ellipse:

4.1 Tekstuel ellipse

Tekstuel ellipse har basis i den omgivende tekst. Korrelatet står oftest tidligere i teksten (anaforisk ellipse), men kan også stå senere (kataforisk ellipse):

45. Vi havde ikke råd til en ny bil, så vi måtte nøjes med en brugt [bil].
46. overgang fra en topstyret [ledelsesstil] til en mere demokratisk ledelsesstil

Også afkortede (ikke-sætningsformede) svar i replikskifter kan betragtes som tekstuelle ellipser:

47. A: Hvor meget har du drukket?
B: To store fadøl og en Fernet Branca.

Jf. også eks. 12 om svar af typen (*Det er*) *fordi* ...

4.2 Situationel ellipse

Situationel ellipse har basis i den ikke-sproglige kontekst. De reneste eksempler på sådanne ellipser finder vi på skilte, i emballagetekster mv.:

48. Må ikke berøres.
49. Omrystes før brug.
50. Opbevares utilgængeligt for børn.
51. Åben(t) ma.-fr. 10-16

I talesproget forekommer situationel ellipse af gode grunde langt hyppigere end i skriftsproget, fx

52. [Vil du have] mere kaffe?
53. Må jeg tage et af de røde [æbler]?

Nogle konstruktioner må i visse sammenhænge karakteriseres som situationelle ellipser, mens de i andre sammenhænge er afhængige af den foregående tekst og derfor må karakteriseres som tekstuelle: Et isoleret nominal som fx *to store fadøl og en Fernet Branca* kan i den rette kontekst (på et værtshus, en restaurant e.l.) bruges initierende og fungere som en bestilling, og det kan bruges responderende (som svar på et spørgsmål, jf. eks. 47). Også tolkningen af konstruktioner med præposition i absolut funktion kan som nævnt (jf. eks. 15) være afhængig af en ikke-sproglig (eller sproglig) kontekst.

4.3 Strukturel ellipse

Strukturel ellipse er kendetegnet ved at basis ikke findes i den sproglige eller situationelle kontekst, men alene i (kendskabet til) sprogets grammatik: Der findes med andre ord en eller flere »tomme pladser« i strukturen som vil kunne udfyldes uden at konstruktionen derved ændrer betydning, fx

- 54. Vi så [at] hun kom
- 55. en pige [som] vi så
- 56. en dag [hvor] vi fiskede

Som nævnt ovenfor (afsnit 2) kan det diskuteres om de konjunktionsløse konstruktioner er elliptiske. Når vi trods alt oplever en svag ellipse ved manglende *at*, *som* og *hvor*, kunne det bl.a. skyldes at en dansk ledsætning normalt kan indledes med en konjunktion, og at denne er obligatorisk i talrige typer:

- 57. Jeg forstår det sådan at disse firmaer ikke er konkurs
- 58. en mand som er hovedrig
- 59. dér hvor pigen gik

Dertil kommer at konjunktionen i de konstruktioner der tillader bortfald, alligevel er obligatorisk, blot forbindelsen er lidt kompliceret, har tungere ord osv.:

- 60. Vi så derefter at disse kvinder kom.
- 61. Der lå en dame i den store park som ingen af børnene genkendte.
- 62. Men dé skønne sommerdage hvor alt var blåt og smukt ...

Vigtigst er det dog måske at sandsynligheden for konjunktion jævnt hen stiger jo mere formelt og distinkt sætningen formes, hvad der er typisk for forholdet mellem ellipse og fuldform.

Kategorierne situationel og strukturel ellipse er undertiden svære at holde ude fra hinanden, fx

- 63. Er taget til stranden.
- 64. Glæder mig til at se jer på lørdag.

I eks. 63 (som kunne være en seddel på køkkenbordet) kræver rekonstruktionen af subjektet kendskab til situationen. I eks. 64 kan subjektet kun være *jeg*, og eksemplet hører derfor nok hjemme i kategorien strukturel ellipse.

Grænsetilfælde finder vi i afbrudte talemåder o.l.:

- 65. den der kommer først til mølle ...
- 66. uden mad og drikke ...
- 67. man har et standpunkt ...

Ellipsens basis findes i sådanne tilfælde i (kendskabet til) sprogets inventar af faste forbindelser. Nært beslægtet hermed er ellipse i flerleddede proprier, fx

- 68. Det Kongelige [Teater]
- 69. Rysensteen [Gymnasium]
- 70. Mestersangerne [i Nürnberg]

Som det fremgår af eksemplerne, kan sådanne afkortede navne være jargonprægede. De kan imidlertid også være så indarbejdede at der næppe (længere) opleves ellipse, fx

- 71. Magasin [du Nord]
- 72. [Kongens] Lyngby

5. Ellipse og underforståelse

Som det er fremgået, er en elliptisk konstruktion pr. definition synonym med og udtryksmæssigt kortere end fuldforms-konstruktionen. Vi kan derfor roligt sige at vi underforstår »resten« af den elliptiske konstruktion. Men fænomenet ellipse er væsensforskelligt fra andre underforståelsesprocedurer såsom implikation, præsupposition og implikatur (Grice). Lad os tage et eksempel på det sidstnævnte fænomen:

- 73. A: Det ringer på døren. [Gider du lukke op!]
- B: Jeg er i bad. [Det kan jeg desværre ikke.]

Forskellen mellem ellipse og implikatur er her tydelig hvis vi fastholder at elliptiske konstruktioner har »fraværende led« (i en basis) som kan re-

konstrueres ud fra konteksten. Det fraværende (underforståede) i et replikskifte som det ovenstående kunne selvfølgelig i en eller anden forstand ekspliciteres, men ikke præcist og fuldstændigt, og der ville derfor ikke være tale om rekonstruktion, men snarere om parafrase. Men selv hvis en entydig og fuldstændig eksplicitering faktisk var mulig, ville vi ikke kunne betegne de mindre omfangsrige konstruktioner som elliptiske, for de ville ikke kunne hævdes at være synonyme med de rekonstruerede, mere omfangsrige konstruktioner (disse ville bl.a. forpligte afsender i højere grad). Og tilsvarende ved præsupposition og implikation: Ytringen »Solformørkelsen i 1954 blev en stor oplevelse for os« *hævder* ikke at der var en solformørkelse i 1954 dér hvor »vi« var, men tager den for givet – og tager for givet at modtager véd det. Det er derfor ikke elideret af ytringen, for hvis det blev indsat, ville det bryde adressat-relevansen: Man meddeler ikke hvad man véd at modtager véd.

Tolkningen af elliptiske udtryk forudsætter som nævnt at modtageren kan tolke ellipsens basis. Det kan resultere i misforståelse eller ikke-forståelse. Det samme kan naturligvis forekomme ved de øvrige former for underforståelse, og der kan i alle tilfælde opstå behov for eksplicitering. I elliptiske konstruktioner er det underforståede typisk en specifik størrelse under sætningsniveau; i de øvrige tilfælde er det underforståede (hvad enten det er kontekstuel eller ikke-kontekstuel) typisk en eller flere mindre specifikke størrelser på eller over sætningsniveau, jf. Harder (1996: 286):

the way in which utterances of sentence form (or larger) are dependent on contextual information cannot be described by saying what type of linguistic constituent is »missing« as we can do in the case of utterances below sentence. Thus, an »incomplete« utterance like »*promise?*« can be described by specifying precisely and in linguistically constrained terms what must be inferred in order for it to convey a full utterance meaning – and this specification corresponds to what could also be conveyed by a full clause.

I tilfælde som det nedenstående, kunne det se ud som om B's ytring indeholder eliderede størrelser på sætningsniveau:

- A: De har kørt uden sikkerhedssele, De har kørt 20 for hurtigt, og
De har ...
B: Har jeg?

En rekonstruktion af det hér eliderede ville imidlertid næppe skulle indeholde en fuldstændig gentagelse af A's anklagepunkter, men blot pronomenet *det*. Vi kan således konkludere at det underforståede i elliptiske konstruktioner typisk er en relativt præcist verbaliserbar størrelse under sætningsniveau.

Ellipse er som fremgået et specialtilfælde af underforståelse. Der er dog en undtagelse herfra. Den »strukturelle« elidering af fx *at, som, hvor*, nævnt ovenfor, *mangler* ikke noget i udtrykket som findes i indholdet; de er jo redundante hvorfor deres indhold allerede er til stede i sætningen som den står.

6. Den nedre grænse for syntaktisk ellipse

Man kan ikke elidere et enkelt fleksiv, endsize en isoleret rod sådan at kun fleksivet står tilbage:

74. *haj- og hvaler

75. *fiskede og fang-

76. *Hellere én frisk kylling end to gamle -er.

77. *Du har plaget mig tre gange i år, og sidste år -ede du mig fem -e.

Grunden til den sidstnævnte umulighed (elidering af isoleret rod) må være at et bøjningsmorfem per definition følger sin rod tæt; det skál således stå tæt efter den rod som det hører til (kun afbrudt af evt. andre som hører til samme rod), og ingen andre steder. Det er sværere at forklare hvorfor et fleksiv ikke kan elideres i en entydig kontekst sådan at roden står alene tilbage. Grunden er vel at udtryk som **De spill- og leger hele dagen mens de gnasker små pastill- eller chokolader* forudsætter en mere bevidst morfemanalyse end sprogbrugerne kan præstere. Folk tænker – ret bevidst – i ord; det meste under ordniveau, bøjning og udtale, i særdeleshed tryksvage morfemer, er for ubevidst til et fænomen som ellipse. Dette står naturligvis i modsætning til elideringen af morfemdele i ordellipser (*deo*[dorant], *el*[ektricitet] osv., jf. ovf.). Men hvad der dér elideres, er gennemgående »tunge« (lydenegiholdige) stavelser der godt kan tænkes at være mere bevidste end de lette fleksiver, der nok har betydning, men typisk en meget luftig sådan. At tryk er afgørende, ses af affiks-ellipserne: *grøn- og rødagtige, penge- og magtmæssigt, im- og eksport, hekto- eller deciliter, megahøj og -bred, både Tåsinge- og Drejøboer*, men **en*

*både hull- og mosset græsplæne, *en dann- og højnelse, *mur- og tømrer, ?sand- og sundheden i forslaget, *violin- og pianist, *en racine- og mollièresk stil.*

Også tryksvage småord der nærmer sig fleksivet, unddrager sig ellipser; de kan hverken elideres eller stå tilbage udskilt fra deres kerneled:

- 78. *Kan du se en top og bold?
- 79. *et glas portvin og et [glas] sherry
- 80. den gamle og unge

Eks. 80 måtte nærmest betyde 'den der både er gammel og ung', ikke gerne 'den gamle og den unge'. I eks. 81 er vi dog tæt ved acceptabilitetsgrænsen:

- 81. Man lærer ikke af sine succeser, kun sine fiaskoer (Jyllands-Posten. 7.9.2012)

6.1 Subjekter udenfor sideordningsforbindelser

Ellipse af subjekter udenfor sideordningsforbindelser finder man især i uformelle, personlige genrer (postkort, dagbøger mv.):

- 82. Glæder mig til at se jer på lørdag.
- 83. Vågnede med hovedpine. Drak alt for meget i går aftes.
- 84. Mine bukser strammer. Har taget på i juleferien.

I sådanne konstruktioner havner et rekonstrueret subjekt altid i fundamentfeltet (jf. GDS: 967 f.), og sætningerne kan derfor kun forstås som konstaterende: Vi kan indsætte en partikel som signalerer konstaterende sætning:

- 85. Mine bukser strammer. Har nok taget på i juleferien.

Men ikke en som signalerer spørgende sætning:

- 86. Mine bukser strammer. *Har mon taget på i juleferien?

Én særlig type subjekter kan dog normalt ikke elideres, og det er paradoksalt nok subjekter som ikke svarer til noget i indholdet; de er »sætningsled

uden betydning« (GDS: 111). Det formelle subjekt *det* mangler i typen *Det regnede og stormede* – der som nævnt bør anses for at rumme et mini-paratagme, men ellers ikke:

- 87. *[Det] sner.
- 88. *[Det] bliver mørkt allerede klokken 4.
- 89. *[Det] klør ad Pommern til.

Men hvorfor kan et led som ikke svarer til noget som helst i indholdet, ikke elideres? Ifølge Harder (2006: 112) har det »tomme subjekt« en vigtig funktion, nemlig at signalere sætningstype (og sproghandlings-type):

Hvis man ikke havde et subjektsudtryk, kunne man (...) ikke signalere forskellen mellem *det regner* og *regner det?*, og en subjektløs sætning **regner* ville derfor afvige ikke blot ved at mangle et subjekt, men også ved at man ikke vidste om det skulle forstås som en oplysning eller et spørgsmål.

Samme iagttagelse finder man hos Diderichsen (1962: 174). Det kan imidlertid ikke være den fulde forklaring, for konstruktioner som *Glæder mig til at se jer på lørdag* og *Vågnede med hovedpine* klarer sig fint uden et subjekt. Og som det er illustreret ovenfor, findes der andre signaler for sætningstype end subjektets placering: **Regner sgu* og **Mon regner?* har tydelige signaler for sætningstype, men det bliver de ikke mindre afvigende af.

Ekspletivet *der* er ligesom *det* meget lidt modtageligt for ellipse. Det kan dårligt sættes isoleret uden for »paratakse-parentes«:

- 90. ?Der var fugle i træet og sad en kat på lur.

Forklaringen på ekspletivernes ellipse-modstand må være at de grunde der i sin tid førte til ekspletivernes indsættelse på subjektsplassen i eksistential-, vejrtils- og tidssætninger m.m. (*Der var fugle – Det sneede/kløede – Det blev påske*), som i flere hundrede år har været obligatorisk i spontan tale, at de stadig gør sig gældende. Jf. Diderichsen (1962: 152): »Kravene om fuldstændig Udfyldning af vigtige Pladser i Sætningskemaet gaar saa vidt, at man kræver rent formelle Led i visse Konstruktioner«.

Klarest fremtræder reglen når den kontrasteres med den ovennævnte dagbogs- og postkortstils ellipse af subjektet:

91. Ringede på tre gange. *[Der] var vist ingen hjemme.

92. Kom ned til stranden kl. 8,*men [der/det] myldrede med krabber.

I visse tilfælde mangler (der) dog et *der* i skriftsprog: *På en bøgerkivist sad (der) to drosler – I kælderens udskænkes (der) spiritus* (jf. Diderichsen 1962: 183). Når unge først stifter bekendtskab med dette, savner de utvivlsomt *der*; eftersom konstruktionen er sprogstridig for dem. Men når den er blevet dem velkendt, opleves den næppe som afkortet, bl.a. fordi den, modsat ellipserne, er *mere* formel end den lange. Historisk er den et skriftsprogslignende fra tiden før *der*-konstruktionens indpas (Brink 1997, 2005).

7. Ellipsens mekanik

Ellipsens universelle og sprog-specifikke mekanik kan vi ikke udtømme. Vi vil pege på en række regler.

7.1 Den nedre grænse ved fleksiver

Som ovenfor nævnt (afsnit 6) kan et enkelt fleksiv eller fleksivlignende småord ikke elideres. Ej heller kan en rod elideres sådan at dens fleksiv står tilbage.

7.2 Samme betydning

Det siger sig selv at betydningen skal være præcis den samme i basis og det eliderede. Beslægtet hermed er det, at de deiktiske ords identitet er irrelevant, kun betydningen gælder:

93. A: Er du sød?

B: Selvfølgelig [er jeg sød]!

7.3 Identiteten mellem basis-korrelat og det eliderede

En grundregel er naturligvis at det eliderede er slavisk overført fra basis. Dog kan der indtræde den nævnte *efterbehandling* (jf. afsnit 1

og 3.1) for at ellipsen kan fremtræde sproget. Som ovenfor nævnt er det, også herudover, umuligt at kræve fuld identitet, hvis man da skal indfange alle tilfælde, der opleves som afkorting af et synonymt udtryk. Der må som nævnt godt være visse *bøjningsforskelle* – sprogbrugerer tænker i *ord*. Også *ledstilling* tilpasses sprogets almindelige regler uanset ellipse:

94. I går var hun syg, men [hun var] ikke [syg] i dag

7.4 Begyndelse vs. slutning af et grammatisk led

Slutningen af et grammatisk led kan elideres:

95. De røde vine og de hvide [vine] ligger i kælderen

Men begyndelsen af et led synes ikke at kunne elideres tvangsfrit:

96. Jensens tag er bedre end Hansens [tag]. (led-slutning elideret)

97. *Taget på Jensens hus er bedre end [taget] på Hansens hus. (led-begyndelse elideret)

98. *Røde øjenbryn vil være sjovt, men [røde] næser bedre. (do.)

SAG4 (s. 951 f.) har iagttaget det samme. De fleste europæiske sprog undgår gentagelse i tilfælde som eks. 97 ved hjælp af pronominal reference, og det kan dansk også. – Forbuddets årsag er vel dels at der let opstår tvetydighed, dels at man lettere husker slutningen af et udtryk når man får serveret en starthjælp, end omvendt: Det er lettere at gætte et ord ved hjælp af dets første lyd end dets sidste. Et eksempel som

99. Dine smukke karakterer og vidnesbyrd gør mig stolt

er ikke et godt modeksempel, thi her kan *Dine smukke* – eller blot *dine* – sættes uden for parentes, så at der slet ikke foreligger ellipse, men miniparagme (om sprogbrugerens ubevidste analyse faktisk er sådan, får stå hen). Og eksempler som det følgende er vel ikke helt lydfri:

100. Tilfredsheden med Jensen – og også [-] med hans assistent – førte snart til fast ansættelse

7.5 Basis til venstre vs. basis til højre

Hvis ellipsebasen står tidligere (til venstre) i teksten, kan elideringen ske ganske sent, dvs. med stor afstand:

101. Jensens tag har jo alle dage været meget bedre – og meget solidere – end Hansens.

Hvis derimod basen står senere (til højre) i teksten, må afstanden mellem denne og elideringen være lille og uden forstyrrende mellemed:

102. mine røde [skjorter] og dine hvide skjorter

End ikke en afstand og et mellemed som i det flg. tolereres:

103. *Jensens [tag] er bedre end Hansens tag.

Årsagen turde være indlysende.

7.6 Det elideredes kontinuerlighed

Det eliderede kan udgøre en kontinuerlig lydrække eller to, dvs. elidering to steder i ellipsen (eks. 104), men næppe tre (eks. 105). Elidering to steder i ellipsen sker enten ved at der udelades materiale fra to forskellige steder i basis:

104. Moderen var i en skøn sort kjole. Datteren [var] i en skøn grøn [kjole].
105. ?Moderen var i en skøn sort kjole den første dag. Datteren [-] i en skøn grøn [-] den anden [-].

eller ved, at en »streng« i basis-ytringen fordeles på to forskellige udeladelsespladser i ellipsen:

106. A: Har du pillet ved sikringerne?
107. B: Selvfølgelig [har jeg] ikke [pillet ved sikringerne]!

7.7 Afstand

Jo større afstand der er mellem basis og det eliderede, jo mere klodset er ellipsen, og over en vis grænse bliver den sprogstridig.

108. Succesen er hjemme – og pengene, det har kostet at lave denne hidtil dyreste danske film [er hjemme] (Jyllands-Posten 14.4.2008)

Sml. den elegantere *Succes'en er hjemme – og pengene*.

7.8 Nægtelser

Af indlysende grunde kan nægtelser ikke elideres:

109. *Ole savnede vi ikke, og Knud [savnede vi ikke].

Sml. *Ole savnede vi, og Knud [savnede vi]*.

7.9 Elidering af objekt

Som nævnt elideres et isoleret direkte objekt sjældent. Det kunne det imidlertid meget let i oldnordisk:

110. Þórr stóð upp ok klæddi sik, tók hamarinn Mjöllni ok brá upp ok wígdði havrstökurnar. (Tor stod op og klædte sig på, tog hammeren Mjølner og svingede den og viede bukkeskindene).

Som nævnt er det helt almindeligt i latin og thai. Dansk kan naturligvis også, men det sker især i visse faste forbindelser, fx

111. Skal vi ikke have en øl? Jeg giver.

Og tilsvarende kan en tennisspiller brøle til sin doublemakker: *Du har!*

7.10 Elidering af ekspletiv

Ekspletiver er normalt meget lidt modtagelige for ellipse (jf. afsnit 6.1).

7.11 Elidering ad infinitum

Det udeladte i en ellipse kan så at sige kopiere sig selv i det uendelige:

112. Christian blev gift med Louise, ja, og Frederik med Ingrid, og Joachim med Marie, og ...

8. Entydighed

Det undrer ikke at sprogbrugerne undertiden er i tvivl om der foreligger ellipse. De germanske sprog tillader gennemgående tvetydighed i typen

113. Græske mænd og [græske?] spioner er de farligste.

Men der kan også være tvivl om hvad der er udeladt. Følgende eksempel er autentisk:

114. Far: Du vil have en Jaguar ligesom far [-]?

Datter: 'Du har 'ingen Jaguar!

Datteren tror at faderen har elideret *har*, men faderen eliderede *vil have*.

Afsluttende bemærkninger

Ellipser er kendetegnet ved at der i sprogudøvelsen findes indhold som ikke er repræsenteret ved et udtryk. For at kunne forstås kræver ellipser en basis i den sproglige eller situationelle kontekst. Ellipser genereres synkront og – vistnok i langt de fleste tilfælde – ubevidst: Heller ikke vi vil postulere »at den talende eller skrivende først producerer en komplet sætning og derefter stryger koreferentielle informationer« (GDS: 966, jf. ovenfor). Det elliptiske udtryk og det rekonstruerede udtryk er synonyme (og dermed substituerbare). Ligesom ved andre frie varianter kan der dog være forskelle i de to udtryks stilistiske valør, typisk således at den elliptiske variant opleves som mindre formel end den ikke-elliptiske.

Vores definition af begrebet *ellipse* indbefatter sprogbrugerens *oplevelse* af udtrykket: Et udtryk er kun elliptisk hvis sprogbrugereren oplever det som en afkortning af et andet, synonymt, udtryk. Det vil nogle måske anse som en svaghed ved definitionen. Men oplevelseskriteriet kommer man ikke udenom, for påvisningen og rekonstruktionen af »ufuldstændige« konstruktioner forudsætter jo at der opleves en eller anden form for ufuldstændighed. Hvis en sådan ufuldstændighedsoplevelse ikke melder sig ved mødet med teksten, kan rekonstruktion ikke finde sted, for så er der intet at rekonstruere. Ellipser (dvs. elliptiske konstruktioner) er ikke statiske størrelser: Som nævnt ovenfor er nogle konstruktioner historisk set elliptiske, men opleves i dag som fuldstændige (og kan dårlig eller slet

ikke rekonstrueres med et acceptabelt/idiomatisk udtryk til følge). Man må således også acceptere at bestemte konstruktioner kan opleves som elliptiske af nogle sprogbrugere, men som fuldstændige af andre. Det er imidlertid ikke en svaghed ved definitionen, men blot en naturlig følge af fænomenet sprogforandring.

Litteratur

- Aelbrecht, Lobke (2010): *The Syntactic Licensing of Ellipsis*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Brink, Lars (1997): Den danske der-konstruktion. *Danske Studier*, s. 32-83.
- Brink, Lars (2005): Nyt om *der*. *Danske Studier*, s. 5-43.
- Chomsky, Noam (1965): *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: M.I.T Press.
- Diderichsen, Paul (1962): *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udgave. København: Gyldendal.
- GDS = Erik Hansen og Lars Heltoft: *Grammatik over det Danske Sprog. Syntaktiske og semantiske helheder*. Bind I-III. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2011.
- Hansen, Aage (1965): *Vort vanskelige sprog*. 2. reviderede og udvidede udgave. København: Grafisk Forlag.
- Hansen, Aage (1967): *Moderne Dansk*. Bind 1. København: Grafisk Forlag.
- Harder, Peter (1996): *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Harder, Peter (2006): Dansk Funktionel Lingvistik. I: *NyS* 34-35, s. 92-130.
- Hjelmslev, Louis (1993 [1943]): *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. Fotografisk optrykt efter originaludgaven. København: The Linguistic Circle of Copenhagen.
- Lasnik, Howard (2007). On Ellipsis: The PF Approach to Missing Constituents. I: *University of Maryland Working Papers in Linguistics* 15, s. 143-153.
- Mikkelsen, Kr. (1975 [1911]): *Dansk Ordføjningslære med Sproghistoriske Tillæg. Håndbog for Viderekomne og Lærere*. Fotografisk optrykt efter originaludgaven. København: Hans Reitzels Forlag.
- Nørby Jensen, Jørgen (2001): Var det hundene han gik i? I: *Nyt fra Sprognævnet* 2001/3, s.17-22.
- Platzack, Christer (1998): *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion til modern generativ grammatik*, Lund: Studentlitteratur.
- Quirk, Randolph mfl. (1985): *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London and New York: Logman.
- SAG1 = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg og Erik Andersson (1999): *Svenska Akademiens grammatik*. Bind 1. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- SAG4 = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg og Erik Andersson (1999): *Svenska Akademiens grammatik*. Bind 4. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Schack, Jørgen (1999): Blandt sprogets kimærer. *Danske Studier*, s. 37-52.